

Faculteit der Letteren
Pre-University College of Society
Spaanse Taal en Cultuur

Culturen in conflict

Een klassieker kritisch onder de loep

Docentenhandleiding (A), Leerlingenwerkblad (B), Antwoordenblad (C), en PowerPointpresentatie (D)

Drs. Marloes Mekenkamp, promovenda Spaanse Taal en Cultuur aan de Radboud Universiteit
Drs. Nina Kremers, vakdidactica Spaans aan de Radboud Docenten Academie

Docentenhandleiding

Culturen in conflict: een klassieker onder de loep

Een lesidee voor 4/5havo en 5/6vwo

Drs. Marloes Mekenkamp en Drs. Nina Kremers¹

Inleiding

Deze lesopzet is bedoeld als leidraad voor lestijd van 60 minuten rondom het thema Culturen in conflict. Deze leidraad is *indicatief*. Dat betekent dat de lesopzet geheel op de voorgestelde manier overgenomen kan worden of in delen, of aangevuld of aangepast kan worden. Er zijn suggesties gedaan voor aanvullende activiteiten die een vervolg hierop kunnen zijn. De auteurs hebben ernaar gestreefd een zo compleet mogelijk en overdraagbaar product te maken dat vanuit specifieke wensen en/of mogelijkheden van docent, school en/of leerlingpopulatie aangepast en uitgevoerd kan worden. De les is tevens zodanig opgezet, dat deze digitaal gegeven kan worden en ingepast kan worden in het digitale platform van de docent c.q. de school.

Aan deze lesopzet ligt een onderzoekslijn van de vakgroep Spaans aan de Radboud Universiteit over kunst en activisme ten grondslag. In samenwerking met de Radboud Docenten Academie, is voor leerlingen uit het VO een gedidactiseerde vertaalslag van dit onderzoeksthema gemaakt in de vorm van een korte kennismaking met de thematiek van deze onderzoekslijn.

In deze lesopzet wordt ingezoomd op het fenomeen van de feministische herschrijving van de literaire canon. Dit fenomeen betreft een kritische benadering van de selectie van literaire werken die als klassiekers of meesterwerken worden beschouwd (i.e. gecanoniseerde werken) vanuit een feministisch oogpunt. Een bekend voorbeeld hiervan is de poging om meer vrouwelijke schrijvers, maar ook schrijvers van kleur, die eerder weinig tot geen waardering ontvingen van de literaire elite, onder de aandacht te brengen. Een ander voorbeeld is het kritisch reageren op bepaalde gecanoniseerde werken. In deze les gaan we kijken naar hoe het werk van de wereldberoemde Chileense dichter Pablo Neruda kritisch onder de loep kan worden genomen.

In het eerste gedeelte van de les maken de leerlingen kennis met het werk van Pablo Neruda (1904-1973). Pablo Neruda is, dankzij zijn rijke poëzie en carrière als internationale diplomaat, een van de bekendste Spaanssprekende dichters. Vooral bekend zijn zijn gedichten over liefde en sensualiteit. In recente jaren wordt er echter veel kritiek geuit op zowel Neruda als persoon als op zijn werk, met name door feministische groeperingen. Zij bekritisieren Neruda om zijn, volgens hen, vrouwenonvriendelijke houding. Feministen in Spanje proberen bijvoorbeeld om deze reden het werk van Neruda van de verplichte leeslijst op scholen te halen.

In het tweede gedeelte van de les maken leerlingen kennis met de grote context waarbinnen de kritiek tegen Neruda plaatsvindt. Deze aanklacht tegen de vrouwenonvriendelijke houding in het werk van Neruda is namelijk symptomatisch voor een grotere strijd die feministen in Latijns-Amerika voeren tegen de onderdrukking van vrouwen. Een voorbeeld hiervan is de feministische beweging *Ni Una Menos* die vanuit Buenos Aires, Argentinië is opgezet. *Ni Una Menos* is opgezet als reactie op de moord van een jonge vrouw in 2015 en is bedoeld als een collectieve uitroep tegen het geweld tegen vrouwen. In Buenos Aires, net als in veel andere Latijns-Amerikaanse landen is er sprake van veel geweld tegen vrouwen. Vrouwen in andere landen in Latijns-Amerika hebben zich inmiddels aangesloten bij de beweging van *Ni Una Menos*.

¹ Dit lespakket is het resultaat van een samenwerking met collega's en studenten. De teksten van Pablo Neruda en Karimme Gabriela Morales zijn eerder samengebracht door em. prof. dr. Maarten Steenmeijer en dr. Marileen La Haije voor de cursus 'Literaire cultuur: onderwijs en samenleving'. Een studente van de Educatieve Master Spaans, Sandy Polderman, heeft deze teksten gebruikt om een didactische lesopdracht te maken. Zij inspireerde ons om een compleet lespakket rondom dit thema en deze teksten te maken.

In het derde gedeelte van de les maken de leerlingen kennis met een gedicht of een liedje over de onderdrukking van de vrouw in Latijns-Amerika. De eerste optie is een gedicht van Karimme Gabriela Morales, een Chileense wetenschapster en dichteres. Zij schreef het gedicht “Veinte versos contra el amor nerudiano” expliciet als kritische reactie op de poëzie van Pablo Neruda.

De tweede optie voor het derde gedeelte van de les is de songtekst “Las mujeres” van Julieta Venegas, een Mexicaanse zangeres die in Argentinië woont. Dit nummer is niet een specifieke reactie op de poëzie van Neruda maar gaat over de grotere feministische strijd in Latijns-Amerika. De thema’s die het nummer aansnijdt sluiten echter heel sterk aan bij de kritiek op de visie op de vrouw zoals die tot uiting komt in de poëzie van Neruda. De docent kan zelf kiezen welke van de twee het beste past bij de groep leerlingen.

Met deze les krijgen leerlingen een kijkje in de keuken van de universiteit. Leerlingen maken allereerst kennis met een Latijns-Amerikaanse literaire grootheid en vervolgens met een nieuwe, opkomende dichteres of een Mexicaanse zangeres. Ze oefenen ook met het kritisch lezen en vergelijken van twee teksten over hetzelfde thema, aan de hand waarvan ze kritisch leren kijken naar het beeld van de vrouw in de maatschappij. Deze les kan handvatten geven voor een kritische discussie over de rol van cultuur, zoals poëzie, bij het bespreken van sociale conventies en problemen. Deze casus wordt vervolgens toegelicht vanuit een cultuur-historisch perspectief en vormt een springplank om het te hebben over de verschillende feministische bewegingen en de positie van de vrouw in Spaans-Amerika, Spanje maar ook in Nederland.

In principe staat alle informatie op de powerpoint, inclusief antwoorden, en kan deze als handvat voor de lessen gebruikt worden. Op de pagina’s hierna volgt algemene informatie over doelen en een lesplan met een nadere toelichting op de powerpoint en de opdrachten.

¡Mucha suerte!

Algemene informatie en doelen – Culturen in conflict

Beginsituatie	• Leerlingen hebben ERK B1/B2 leesniveau van Spaans. • De les kan naar keuze van de docent in het Nederlands of Spaans worden gegeven en geheel of gedeeltelijk digitaal.
Lesdoelen	@Thema: Culturen in conflict 1. Leerlingen weten wie Pablo Neruda is. 2. Leerlingen weten wie Karimme Gabriela Morales is. (Lesoptie 1) 3. Leerlingen weten wie Julieta Venegas is. (Lesoptie 2) 4. Leerlingen kunnen in een notendop vertellen wat de feministische golf in Latijns-Amerika inhoudt. 5. Leerlingen kunnen naar aanleiding van een tekst, kritisch nadenken en in gesprek gaan over de rol van cultuur bij het bespreken van sociale problematiek. 6. Leerlingen kunnen een feministische herschrijving van een gedicht begrijpen binnen de grotere feministische golf in Latijns-Amerika. 7. Leerlingen hebben een beeld van wat er binnen een vak op de Radboud Universiteit met Spaans gedaan kan worden. 8. Leerlingen hebben een beeld van wat je na het VO met Spaans kan doen.

Lesopbouw – Culturen in conflict

Tijd	Activiteit	Leerstof	Didactische werkvorm	Bijzonderheden
5	Opstarten & toelichten doel van de les	PowerPoint: - Programa & Introducción - Dia 1 t/m 3	Klassikaal / Onderwijs-leergesprek (olg)	Op bord PowerPoint met: - Opbouw en doelen les - Toelichten Domein F
5	Advance Organizer	Powerpoint: - Dia 4	Individueel / olg	<i>Pré-activity</i> - Mobiliseren voorkennis van leerlingen rondom thematiek van gedicht Neruda - Leerlingen zelfstandig laten doen - In Nederlands - Heel kort uitwisselen van antwoorden
5	Input Poema de amor Voorlezen en lezen van het gedicht	PowerPoint: - Dia 5	Klassikaal	<i>Activity</i> - Docent leest gedicht voor van Neruda - Leerlingen lezen gedicht mee. In het Spaans. - Eventueel hierna een stukje laten horen en zien van een voordracht van hetzelfde gedicht door Neruda zelf, bijv. van 2 strofen
15	Tarea 1	PowerPoint: - Dia 5 Werkblad: - Tarea 1	Tweetallen en klassikaal	Verwerking - Leerlingen lezen gedicht met vertaling in NL erbij - Leerlingen beantwoorden vragen - Klassikaal discussie over thematiek
5	Input Pablo Neruda	Powerpoint: - Dia 6	Frontaal	Input Toelichting op: - Leven en werk van Pablo Neruda

5	Input Culturas en conflicto	Powerpoint: - Dia 7	Frontaal	Input Toelichting op: - Oorsprong feministische bewegingen in Latijns- Amerika - Reactie op poëzie van Neruda vanuit deze beweging
5	Input Poema de crítica Voorlezen en lezen van het gedicht	PowerPoint: - Dia 8 of dia 9	Klassikaal	<i>Activity</i> Optie 1 gedicht Morales - Video laten zien van voordracht Morales - Leerlingen lezen gedicht mee. In het Spaans. - Kort setting toelichting (zie dia). Optie 2 songtekst Venegas - Video laten zien van het liedje - Leerlingen lezen songtekst mee. In het Spaans.
15	Tarea 2	PowerPoint: - Dia 8 of dia 9 Werkblad: - Tarea 2	Tweetallen en klassikaal	Verwerking Optie 1 en 2 - Leerlingen lezen tekst - Leerlingen beantwoorden vragen - Antwoordenblad - Klassikale uitwisseling over wat dit met leerlingen doet
5	Afronding en vervolgopdracht geven (danwel aangeven dat er vervolgles is)	PowerPoint: - Dia 10	olg	Terugblik en reflectie - Kort samenvatten kern van de les - Extittickets met reflectievragen

Suggesties voor verdere verwerkingsopdrachten

Suggestie 1

Indien Optie 1 is gedaan (gedicht van Morales), kan in een volgende les Optie 2 gedaan worden (lied van Venegas) en vice versa om vervolgens de leerlingen de opties te laten vergelijken op diverse aspecten. Dat kan bijvoorbeeld door met leerlingen in gesprek te gaan over welke optie ze meer aanstond en waarom, de leerlingen (in het Nederlands) een korte recensie te laten schrijven voor een platform, de leerlingen een vlog te laten maken over een van de opties naar keuze, etc.

Suggestie 2

Leerlingen in groepjes van 2-4 personen een poster laten maken rondom verschillende thema's waarbij de ze beeldmateriaal rondom het thema gaan verzamelen maar ook Spaanse quotes erbij zoeken. Dat kan zowel in de les gebeuren dan wel als huiswerk worden gegeven. Een vervolgactiviteit kan zijn om de poster te pitchen aan de rest van de klas op bijvoorbeeld de vraag wat een echte eye-opener was tijdens het maken van de poster en het verzamelen van informatie (max. 2 minuten). Belangrijk is dat de poster met beelden veel zegt en dat de quotes deze beelden versterken en aanvullen zodat de poster voor zich spreekt en je als toeschouwer heel snel weet waar de poster over gaat.

Voorbeelden van thema's hiervoor kunnen zijn:

- De beweging *Ni una menos*
- Karimme Gabriela Morales
- Julieta Venegas
- Het concept 'machismo'
- Verschillende aspecten van landen in Latijns-Amerika zodat de leerlingen beter de thematiek van Culturen in conflict kunnen plaatsen; gedacht kan worden aan Argentinië, Chili en Mexico
- Internationale vrouwendag (8 maart > internationale protesten)

Leerlingwerkblad

Tarea 1 – Poema de amor > Pablo Neruda

En parejas

1. Lee otra vez el poema de Neruda con la traducción en holandés
2. Contesta a las preguntas (en holandés)

Preguntas

Pablo Neruda se dirige en este poema de amor a su amante.

1. ¿Cómo describe Neruda a su amante? Marca en el texto español unas palabras que usa Neruda. (Hoe beschrijft Neruda zijn geliefde? Markeer een aantal woorden in de Spaanse tekst die Neruda volgens jou hiervoor gebruikt).
2. ¿Aplica las mismas palabras que apuntaste tú en la introducción? (Gebruikt hij dezelfde woorden als jij genoteerd hebt bij de introductie?)

Poema XV - Pablo Neruda

Me gustas cuando callas porque estás como ausente,
y me oyes desde lejos, y mi voz no te toca.
Parece que los ojos se te hubieran volado
y parece que un beso te cerrara la boca.

Como todas las cosas están llenas de mi alma
emerges de las cosas, llena del alma mía.
Mariposa de sueño, te pareces a mi alma,
y te pareces a la palabra melancolía;

Me gustas cuando callas y estás como distante.
Y estás como quejándote, mariposa en arrullo.
Y me oyes desde lejos, y mi voz no te alcanza:
déjame que me calle con el silencio tuyo.

Déjame que te hable también con tu silencio
claro como una lámpara, simple como un anillo.
Eres como la noche, callada y constelada
Tu silencio es de estrella, tan lejano y sencillo.

Me gustas cuando callas porque estás como ausente.
Distante y dolorosa como si hubieras muerto.
Una palabra entonces, una sonrisa bastante.
Y estoy alegre, alegre de que no sea cierto.

Bron: *Veinte poemas de amor y una canción desesperada* (1924)

Gedicht XV – Pablo Neruda

Ik houd ervan wanneer je zwijgt, dan is het net of je afwezig bent
en mij hoort uit de verte, en mijn stem raakt je niet aan.
Dan lijkt het of je ogen weggevlogen zijn
en of een kus je mond verzegeld heeft.

Omdat alle dingen zijn vervuld van mijn ziel,
doem jij op uit de dingen, van mijn ziel vervuld.
Als vlinder van droomstof lijk je op mijn ziel
en lijk je op het woord 'melancholie'.

Ik houd ervan wanneer je zwijgt en als op afstand bent.
Dan is het net of je klaagt, een kirrende vlinder.
En je hoort me uit de verte, en mijn stem bereikt je niet:
sta mij toe te zwijgen met jouw stilte.

Sta mij toe om ook tot je te spreken met je stilte,
helder als een lamp, eenvoudig als een ring.
Jij bent de nacht, verstild, bezaaid met sterren.
Jouw stilte lijkt van ster, zo ver en ongekunsteld.

Ik houd ervan wanneer je zwijgt, dan is het net of je afwezig bent.
Afstandelijk en smartelijk alsof je was gestorven.
Dan reikt één enkel woord, één glimlach.
En ik ben blij, blij dat het niet zo is.

Vertaling Catharina Blaauwendraad

Bron: <https://www.poetryinternational.org/pi/poem/22620/auto/0/0/Pablo-Neruda/Gedicht-XV/nl/tile>

Tarea 2, opción 1– Poema de crítica > Karimme Gabriela Morales

En parejas

1. Lee otra vez el poema con la lista de vocabulario
2. Contesta a las preguntas (en holandés)

Preguntas

1. ¿Quién es el 'tú' a quien se dirige el poema? (Aan wie is volgens jou dit gedicht gericht?)
2. ¿Quién es el 'yo' en este poema y cómo se describe ese 'yo' a si misma? (Wie is, denk jij, de 'ik' in het gedicht en hoe beschrijft de 'ik' zichzelf?)
3. ¿Por qué se llama este poema "Veinte versos contra el amor nerudiano"? (Waarom heet dit gedicht "20 verzen tegen de liefde van Neruda"?)

Veinte versos contra el amor nerudiano - Karimme Gabriela Morales

Estoy cansada de las antologías poéticas de 1900
La exaltación del cuerpo femenino cómo el acto poético del sexo
Porque no soy ni pálida ni doliente
Ni me forjo en tu honda como la piedra
Mi cuerpo no lo desnudaré ni con temor ni con inocencia
No tiritaré entre los dedos, ni en silencio
Mi libertad no la reservo a tus fuerzas
Menos a la promesa del amor romántico
Mi clitoris no es ni rosas, ni mariposas, ni el mundo esperando tu movimiento
No soy muñeca esperando el ardor, no soy tu moldura
Menos el verso construido desde tu voz
Con la imagen silenciada de un receptáculo sobre el cual vagabas
No seré aquel recuerdo
Ni el eco en tu mente susurrante cantándote lo perdido
Nunca fui ornamento de tu miembro
No fui tuya ni seré algún día el cuerpo de otro hombre
No me construyas en la poesía como la belleza esbelta
No descubriste mi sexo, ni me ganaste como la brisa de un nobel
No soy las mujeres que cogiste entre las trementinas como musas mudas
No quiero veinte poemas de amor.

Bron: <https://gabrielaconvocales.tumblr.com/post/104893236818/veinte-versos-contra-el-amor-nerudiano>

Woordenlijst bij het gedicht:

Antología poética	- bloemlezing van poëzie
la exaltación	- de verheerlijking
pálida	- bleek, vaal
doliente	- ziek, verdrietig, lijdend
forjarse	- smeden
la honda	- de slinger
la piedra	- de steen
desnudar	- ontbloten
el temor	- de angst, de vrees
tiritar	- bibberen, beven
la muñeca	- de pop
el ardor	- de gloed, de hitte
la moldura	- de lijst, het lijstwerk, de creatie, de vorm
el receptáculo	- de bak, het reservoir
vagar	- rondzwerven, slenteren
susurrante	- fluisterend
el miembro	- het mannelijk lid
esbelta	- slank
la brisa	- de bries, de wind
coger	- het vastgrijpen
la trementina	- de terpentijn
muda	- verstomd, sprakeloos

Tarea 2, opción 2 – Canción de crítica > Julieta Venegas

En parejas

1. Lee otra vez la letra de la canción con la lista de vocabulario
2. Contesta a las preguntas (en holandés)

Preguntas

1. La canción habla de “voces fuertes, tan enojadas”. ¿De quiénes son estas voces? (Het liedje heeft het over boze, harde stemmen. Van wie zijn deze stemmen denk je?)
2. ¿Por qué están enojadas? Busca en la letra dos razones por las cuales las voces están enojadas. (Waarom zijn deze stemmen boos? Zoek in de tekst twee redenen voor de woede.)
3. ¿Por qué la canción termina con la frase “Va por contarle todo de nuevo”? (Waarom eindigt het liedje met de zin “Dit is om alles opnieuw te vertellen”?)

Las mujeres – Julieta Venegas

La mujer debe ser bonita
La mujer debe ser callada
Se mira y se toca
Y no dice nada
De repente sentí algo
Llegó por mi espalda
Me sacudió, voces fuertes
Tan enojadas

Pañuelo en mano para nombrar
A cada mujer desaparecida
Cada muerta solitaria
Por quien no hicimos nada
Puño en alto, esto no va más
No callaremos y aquí presentes
Tus viejas maneras derrumbamos ya

Las mujeres se están rebelando
Los hombres no saben qué hacer
Todas las flechas en movimiento
Las reglas se vuelven a hacer
Las mujeres se están rebelando
Los hombres no saben qué hacer
Todas las flechas en movimiento
Las reglas se vuelven a hacer

Ser padre no es tan difícil
Ser hermano, ser mi hombre
Te toca aprender
A escucharnos
No intentes contar esta historia
Mi presente y mi pasado

Con esta voz
Hoy voy a narrarlo

Pañuelo en mano para nombrar
A cada mujer desaparecida
Cada ausente solitaria
Por quien no hicimos nada
Las muertas ya no vendrán
Escúchame bien, nunca volverán
Sus nombres marcaremos en tu estatua ya

Las mujeres se están rebelando
Los hombres no saben qué hacer
Todas las flechas en movimiento
Las reglas se vuelven a hacer
Las mujeres se están rebelando
Los hombres no saben qué hacer
Todas las flechas en movimiento
Las reglas se vuelven a hacer

Va por mi Ayutla
Va por mi madre
Va por mi hermana
Va por mi hija
Va por mi sombra
Va por Rosario
Va por Elena
Va por mis muertas
Va por los sueños
Que se nos fueron
Va por la vida
Para hacerlos
Por las que vienen
Por las que fueron
Va por contarlo
Todo de nuevo

Bron: <https://www.musixmatch.com/es/letras/Julieta-Venegas-Miau-Tr%C3%ADo/Mujeres>

Woordenlijst bij het lied:

Sacudir - (doen) schudden/schokken

El pañuelo - de (zak)doek

Desaparecido - verdwenen

Puño en alto - vuist in de lucht

Flechas - pijlen

Derrumbar - slopen, neerhalen

Exittickets met reflectievragen

De les wordt geëvalueerd door middel van een exitticket. Leerlingen krijgen elk een exitticket met daarop een aantal vragen die ze al dan niet anoniem, naar keuze van de leerling dan wel de docent, invullen en aan het einde van de les inleveren. De docent kan zo het leerproces van de leerlingen evalueren en de opbrengsten meenemen naar een volgende activiteit c.q. les. De docent kan uiteraard ook de vragen naar eigen inzicht wijzigen c.q. aanvullen.

Exitticket	Exitticket
Naam: _____	Naam: _____
1. Een echte eye-opener voor mij was...	1. Een echte eye-opener voor mij was...
_____	_____
2. Waar ik nog meer over zou willen weten is...	2. Waar ik nog meer over zou willen weten is...
_____	_____
3. Hoe vond je het om op deze manier met Spaans bezig te zijn? Licht toe...	3. Hoe vond je het om op deze manier met Spaans bezig te zijn? Licht toe...
_____	_____

Antwoordenblad voor de docenten

Tarea 1 – poema Neruda

1. ¿Cómo describe Neruda a su amante? Marca en el texto español unas palabras que usa Neruda en el texto. (Hoe beschijft Neruda zijn geliefde? Markeer een aantal woorden in de Spaanse tekst die Neruda volgens jou hiervoor gebruikt).

De dichter beschrijft zijn geliefde als stil en passief. Ze kan niet praten en beweegt niet: ze is *callada, silenciosa, distante, cerrada, como muerta*. Maar de dichter benadrukt ook de schoonheid van zijn geliefde: ze is als een ster en als een vlinder. We zouden kunnen stellen dat Neruda zijn geliefde als mooi en aantrekkelijk beschrijft juist omdat ze stil en passief is. Dat komt duidelijk naar voren in de eerste regel van het gedicht: “me gustas cuando callas”, ik vind je leuk/aantrekkelijk wanneer je stil bent.

Poema XV - Pablo Neruda

Me gustas cuando callas porque estás como ausente,
y me oyes desde lejos, y mi voz no te toca.
Parece que los ojos se te hubieran volado
y parece que un beso te cerrara la boca.

Como todas las cosas están llenas de mi alma
emerges de las cosas, llena del alma mía.

Mariposa de sueño, te pareces a mi alma,
y te pareces a la palabra melancolía;

Me gustas cuando callas y estás como distante.
Y estás como quejándote, mariposa en arrullo.
Y me oyes desde lejos, y mi voz no te alcanza:
déjame que me calle con el silencio tuyo.

Déjame que te hable también con tu silencio
claro como una lámpara, simple como un anillo.
Eres como la noche, callada y constelada
Tu silencio es de estrella, tan lejano y sencillo.

Me gustas cuando callas porque estás como ausente.
Distante y dolorosa como si hubieras muerto.
Una palabra entonces, una sonrisa bastante.
Y estoy alegre, alegre de que no sea cierto.

Vraag: Kun je je voorstellen dat er ook mensen zijn in Latijns-Amerika die zich tegen deze typering verzetten? Waarom?

Antwoord: Deze manier om zijn geliefde te beschrijven – mooi en stil/passief – wordt bekritiseerd door feministen die het zien als een manier om de vrouw te objectiveren en te onderdrukken: ze wordt louter als een object gezien, ze is als een plaatje om naar te kijken maar ze heeft geen eigen mening of stem.

Korte toelichting op Pablo Neruda

Pablo Neruda is, dankzij zijn rijke poëzie en carrière als internationale diplomaat, een van de bekendste Spaanstalige dichters. Hij is geboren in Chili. Pablo Neruda was eerst alleen zijn schrijverspseudoniem, later zijn officiële naam. Als diplomaat heeft hij bijvoorbeeld gewerkt als consul in Madrid, Sri Lanka, Buenos Aires, Singapore, Java. Hij was ook een politiek geëngageerde man: lid van de Chileense Communistische Partij en die hoedanigheid ook senator geweest in Chili en zelfs presidentskandidaat, maar vanwege zijn politieke opvattingen ook vervolgd. Hij heeft niet alleen de nobelprijs voor literatuur gekregen, maar kreeg van de Universiteit van Harvard ook het eredoctoraat.

(Mogelijke vraag voor leerlingen: welke andere Latijns-Amerikaanse schrijver heeft de nobelprijs ontvangen? Antwoord: Gabriel García Márquez in 1982.)

Neruda is vooral bekend om zijn gedichten over de liefde en over sensualiteit. Een van zijn bekendste werken is *Veinte poemas de amor y una canción desesperada*. Het gedicht wat in deze les besproken wordt komt uit deze bundel.

Echter: Neruda is niet alleen beroemd en geliefd vanwege zijn gedichten, er zijn ook mensen die juist kritiek op hem hebben... Waarom?! Antwoord: Pablo Neruda wordt bekritiseerd om wat in het Spaans *machismo* heet: het idee dat de man van nature superieur is aan de vrouw. Dit machismo is terug te zien in zowel zijn poëtische werk als in zijn gedrag. In zijn autobiografie bekent hij bijvoorbeeld dat hij een meisje verkracht te hebben. Feministen in Spanje proberen om dit machismo het werk van Neruda van de verplichte leeslijst op scholen te halen.

Korte toelichting op grote protesten in Latijns-Amerika: *Ni una menos*

Deze aanklacht van het werk van Neruda is symptomatisch voor een grotere strijd die feministen in Latijns-Amerika voeren tegen de onderdrukking van vrouwen. Een voorbeeld hiervan is de feministische beweging *Ni Una Menos* die vanuit Buenos Aires is opgezet en bedoeld is als een collectieve uitroep tegen het geweld tegen vrouwen als reactie op de moord van een jonge vrouw in 2015. In Argentinië, net als in veel andere Latijns-Amerikaanse landen is er sprake van veel geweld tegen vrouwen. Vrouwen in landen in Latijns-Amerika hebben zich inmiddels aangesloten bij de beweging van *Ni Una Menos*.

Wat betekent *Ni Una Menos*? Wat wordt er bedoeld met deze leus?

Antwoord: *Ni Una Menos* betekent, niet *nóg* een (vrouw) minder. Deze leus is gekozen als reactie op de vrouwenmoorden. De leus eist als het ware dat er niet nog meer vrouwen vermoord worden of verdwijnen: we willen niet een vrouw minder in de samenleving!

Tarea 2, opción 1 – poema Karimme Gabriela Morales

1. Het gedicht is geschreven vanuit het perspectief van de geliefde uit het gedicht van Neruda.
2. Ze wil niet dat haar lijf wordt beschreven als een object in de poëzie. Ze is geen bezit van de dichter. Ze is niet als een vlinder. En bovenal: ze is niet stil. Ze schrijft namelijk terug. (Zie antwoord 3)
3. De geliefde reageert op de manier waarop Neruda over haar heeft geschreven in zijn poëzie. Ze zegt dat de manier waarop hij haar beschrijft niet klopt. Daarnaast zet ze zich af tegen de manier waarop hij de liefde beschrijft; als een relatie waarbinnen de vrouw het bezit is van een man.

Tarea 2, opción 2 – canción Julieta Venegas

1. De boze stemmen zijn van de vrouwen die opstaan en zich verzetten tegen de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen in de samenleving.
2. Mogelijke antwoorden:
 - 2.1. Ze zijn boos omdat ze stil en mooi moesten zijn, een plaatje om naar te kijken maar zonder een eigen mening of een stem.
 - 2.2. Ze zijn boos omdat er vrouwen verdwijnen en vermoord worden.
 - 2.3. Ze zijn boos omdat de mannen de regels hebben gemaakt en de verhalen hebben verteld van de samenleving (verbinden met antwoord 3)
3. Het lied bekritiseert de manier waarop mannen altijd de regels hebben kunnen maken, en de verhalen hebben kunnen vertellen. Nu is het tijd aan de vrouwen om deze regels en verhalen te herschrijven volgens hun eigen perspectief.